

TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI HAREKETLER: *KÖKENLERİ, KARAKTERİSTİKLERİ, FARKLI İNANÇ DÜNYALARI AÇISINDAN DEĞİŞEN ANLAMLARI*

Prof. Dr. Alev ERKİLET

İbn Haldun Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

I.

Toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketler ya da literatürde geçtiği şekliyle “anti-gender hareketler” politika yapıcılar ve akademisyenler tarafından küresel bir olgu olarak tanımlanmakta ve takip edilmektedir. Bu hareketleri ayırtıran en belirgin özellik, onların genel olarak toplumsal cinsiyet çalışmaları alanına, toplumsal cinsiyetle ilgili kuramlara ya da toplumsal cinsiyet ideolojisi olarak adlandırdıkları şeye yönelik muhalefetleridir. Bu muhalefetin temelinde gender kavramının ve gender çalışmalarının yaratılışı (Tanrı'nın yaratışına, fitrata) ve aileye (bir kadın, bir erkek ve onların çocuklarından oluşan aileye) karşıt bir bakış açısının ürünü olarak görülmesi yatmaktadır. Toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketler geçen asrın sonunda ortaya çıkmış olsalar da özellikle 2010'lardan sonra ivme kazanmışlardır. Kendilerine özgü karakteristikleri olan spesifik bir hareket olarak değerlendirilmeleri gerektiği hakkında genel bir mutabakat oluşmuştur. Burada vurgulanmak istenen husus, onların sağ-muhafazakar kesimler ve hareketlerle iç içe geçmelerine rağmen onlardan ayrı olarak değerlendirilmeleri gerektiğidir.

Literatürde yaygın olan görüşe göre, toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketlerin kökeni

1994'te Kahire'de düzenlenen *IV. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı*'nda gender kavramının ve gender perspektifinin güç kazanmasına ve bir Eylem Planına dönüştürülmesine kadar geri götürülebilir. Bu görüşe göre, söz konusu gelişmelere tepki olarak Katolik Kilisesinin, özellikle de Vatikan ve Papalığın başını çektiği bir dizi itiraz ve protesto olmuştur (Careaga-Pérez 2016: 251). Careaga-Pérez bu hareketleri tetikleyen en önemli faktörün toplumsal cinsiyet kavramının ya da kategorisinin salt akademik bir tartışmanın konusu olmaktan çıkıp, kamusal ve sosyal politikalarda kendisini göstermeye başlaması olduğunu belirtir. Favier'e göre, 1995'te Beijing'de yapılan *BM Kadın Konferansı*'nda da toplumsal cinsiyetle (gender) ilgili önemli kararlar alınmıştır:

“[Konferansta] pek çok toplumda kadınlara dayatılan tabiiyet pozisyonunun birbiriyle etkileşen muhtelif etmenlerin bir sonucu olduğu konusunda mutabakata varılmıştı. Bu [tabiiyet] yalnızca hukuki faktörlerin (sivil haklara erişim gibi), sosyo-ekonomik faktörlerin (ücretli işe erişim gibi) hatta nüfus politikalarının (üreme haklarının) bir sonucu değildi; daha kültürel ve sembolik faktörlerin bir neticesiydi. Kadın ve erkek arasındaki eşitliğin geliştirilebilmesi için, artık, tüm kamu politikalarının erkeklere ve kadınlara tahsis

edilen toplumsal rollerle ve kültürel kalıp-yargılarla mücadele eden toplumsal cinsiyet ilişkilerini hesaba katması (gender mainstreaming olarak adlandırılan bir yaklaşımdır) talep ediliyordu”. (Favier 2015).

Bu uzun alıntıyı olduğu gibi buraya almamın nedeni, onun toplumsal cinsiyet çalışmalarının temel amacını ve mahiyetini mükemmelen özetlemesinde yatmaktadır. Gerçekten de toplumsal cinsiyet çalışmaları kadınların maruz kaldığı ekonomik, politik ve kültürel (sembolik susturulma) ayrımcılığa karşı mücadele edilmesi gerektiği ve bu amaçla da ayrımcılığın arkasında yatan kalıp-yargı ve önyargıların teşhis ve deşifre edilmesinin bir zorunluluk olduğu temel savına yaslanır. Ann Oakley “cinsiyetin biyolojik kadın-erkek ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyetin erkeklik ve kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yaptığını” söylerken tam da bu ayrımcılıklara ve eşitsizliklere işaret eder (akt. Marshall 1999: 98). Toplumsal cinsiyet alanında çalışanların diğer bir vurgusu da bu eşitsizliklerin kadınların biyolojik özellikleriyle açıklanmasına ve meşrulaştırılmasına yönelik itirazlarında karşımıza çıkar (Özbudun 2015: 163-166). Eşitsizlikler toplum içinde, toplum tarafından üretilmiştir; biyolojik farklılıklardan kaynaklanmazlar

aksine onlar tarafından meşrulaştırılırlar. Devamlılıkları da böylece sağlanır.

Toplumsal cinsiyet kuramı biyolojik cinsiyete dair farklılıkları kabul eder/tanır/reddetmez. Türkiye’de İslami çevreler tarafından konuyla ilgili olarak yapılan ilk toplantılardan biri olan *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet* adlı tartışmalı ilmi toplantıda toplumsal cinsiyetle ilgili kapsamlı bir tebliğ sunan Tayfun Amman’ın da çok yerinde olarak vurguladığı gibi “gender kavramı toplumsal koşulları kadınlardan yana iyileştirmeye hizmet ederken, ‘erkek’ ve ‘kadın’ kategorilerini pekiştirmekte, bu yönüyle eşcinsel harekete rahatsızlık vermektedir” (2012: 16). Amman’a göre, tam da bu nedenle “eşcinselliğin kimi ku-

ramcıları” biyolojik cinsiyetin (sex) de bir toplumsal inşa olduğu savıyla gender kuramcılarının karşısına çıkmışlardır (2012: 16-17). Queer kuramı bu açıdan gender bakış açısının karşısında iken bugün gelineen noktada sanki gender kuramını temsil edermiş gibi lanse edilmektedir. Bu, toplumsal cinsiyet konusunun doğru anlaşılmasının önündeki en önemli engellerden biridir. Ve Favier’e göre böyle bir anlayışı –belki de bilinçli olarak yaratan ve pekiştiren 1994 ve 1995 konferanslarından sonra bizzat Papalık Makamı olmuştur. Kiliseye göre toplumsal cinsiyet “cinsel kimliğin yeni ve farklı amaçlara uydurmak üzere tekrar tekrar uyarlanabileceğine dair” kaygılara neden olmaktadır (akt. Favier 2015).

II.

Toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketleri çalışan hemen tüm akademisyenler hareketlerin kaynağı olarak 1990’ları ve Papalık ile Katolik Kilisesinin rolünü öne çıkarmaktadırlar. Onlara göre, özelde Papa/Papalık genelde de Katolik kilisesi, kadın-erkek eşitliğinin uluslararası ölçekte ve kamu politikalarıyla teminat altına alınması çabasından rahatsızlık duymuştur. Hususen Papalık Makamı meseleyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Papa John Paul II’nin 1979-84 yılları arasında yaptığı Çarşamba derslerinin (genellikle ilmi hale dayalı eğitimler) derlenmesinden oluşan *Bedenin Teolojisi* başlıklı kitap (The Redemption of the Body and Sacramentality of Marriage: Theology of the Body) kilise açısından önemli bir hareket noktası oluşturmuştur. Papanın da ısrarla vurguladığı “kadın-erkek arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin zedelenmesinden” duyulan kaygı, konunun eşcinsellikle ilişkilendirilmesi yoluyla yeni bir boyuta taşınmıştır. Careaga-Pérez’e göre toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketlerin amacı “ahlaki bir paniğin fitilini ateşlemektir” (2016: 252). Bunu yapabilmek için de komplo söylemleri ortaya atarlar. Gender kökü-dışarıda bir kavram ya da topluma karşı bir komplonun aracı olarak nitelenir. Bir truva atı olarak görülen toplumsal cinsiyet kavramı/

alanı feminizm gibi kavramlarla benzer bir kaderi paylaşır. Toplumsal cinsiyet-karşıtı hareketlere göre, dışarıdan fonlanan sivil toplum kuruluşlarının; BM, AB gibi ulusüstü kuruluşların ya da LGBT lobisinin gündemimize soktuğu birer truva atıdır onlar. Favier'e göre Roma yani Vatikan 1994-1995 yıllarından bu yana, yorulmak bilmeden gender çalışmalarını muhtelif kanallar üzerinden lanetlemeye devam etmektedir. Aynı tavrı feminizme karşı da sergilediğini söylemeye gerek bile yok. Bunu yaparken kullanmayı tercih ettikleri *toplumsal cinsiyet ideolojisi* teriminin (gender ideology) ya çok genel ya da çok muğlak bir biçimde kullanıldığına dikkat çeken akademisyenler var.

Alanda öne çıkan isimlerden Stefanie Mayer ve Birgit Sauer (2016: <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/30442>) *European Consortium for Political Research* Genel Konferansı'nda gender-ideolojisine dair Avusturya'da üretilen söylemleri ele aldıkları bir sunum yapmışlardır. Onlara göre toplumsal cinsiyet-ideolojisi (ya da onun yerine kullanılabilen toplumsal cinsiyet teorisi) terimi, "... toplumsal cinsiyet-duyarlı pedagoji gibi uygulamalara karşı direnmek amacıyla LGBT'ler için eşitlik, kadınların özgürleşmesi, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması ve akademik toplumsal cinsiyet çalışmalarını

birbirine bağlayan söylemsel bir düğüm inşa eder". Bundan dolayı terim, ister istemez Laclau ve Mouffe'un tanımladığı üzere bir "boş gösteren" durumuna gelmektedir. Böylece cinsiyet ideolojisi kavramı birbirinden çok farklı mülhazaları "birbirine bağlayan denklik zincirleri yaratmayı olanaklı kılar ve onları yeniden ifadelendirerek **yalnızca görünüşte tutarlı olan** yeni bir söylem içinde toparlar" (Mayer & Sauer 2016). Mayer & Sauer'e göre bu söylem popülist bir söylemdir. Farklı kesimlerden muhafazakârları da harekete geçirebilen ince bir ideolojiye/ bir dünya görüşüne başarılı bir şekilde eklenilebilmektedir. Vatikan ve Katolik Kilisesi tarafından tetiklenen gender-karşıtı söylemler tam da bu nedenle toplumsal tabana doğru yayılabilmiştir. Bu yayılmayı kolaylaştıran kamusal entellektüeller diğer bir deyişle popüler araştırmacı ve akademisyenler olmuştur. Bu bağlamda farklı kaynaklarda zikredilen **üç isim özellikle öne çıkmaktadır.**

Belçika'da Anti-Gender Kampanyalar (Report on Anti-Gender Campaigns in Belgium) (Ana, Datta, Gustin & Paternotte 2024: 9) başlıklı raporda çalışmalarına atıfta bulunulan bu isimlerden biri Katolik gazeteci Dale O'Leary'dir. O'Leary Beijing konferansına katılmış ve gender kavramının "görünüşte" savunduğu kadın-erkek eşitliğinin

ötesine geçerek kürtaj, lezbiyen hakları, trans bireylerin hakları gibi konuları içinde taşıyan bir "denizaltı" ya da bir "Truva atı" olduğunu öne sürmüştür. Opus Dei adlı Katolik teşkilatla da ilişkili olan O'Leary 1997 yılında *Toplumsal Cinsiyet Gündemi: Eşitliği Yeniden Tanımlamak ve Kadının Yapısökümü* (The Gender Agenda: Redefining Equality & The Deconstruction of Woman) başlığını taşıyan bir kitap yazmış ve gerek bu kitapta gerekse diğer çalışmalarında ortaya attığı fikirlerle gender kavramının tanımının yukarıda zikredilen biçimlerde muğlaklaştırılmasına katkıda bulunmuştur.

Anti-gender hareketlerin yaslandığı fikir repertuarının inşasına katkıda bulunan diğer bir isim Belçikalı rahip Michel Schooyans olmuştur. Gerek Favier'nin gerekse *Belçika'da Anti-Gender Kampanyalar* raporunun zikrettiği isimlerden biri olan Schooyans Roma'da Papalık Konsilinde aileyle ilgili meselelerden sorumlu olan bir rahipti. *Birleşmiş Milletler'in Gizli Yüzü* (The Hidden Face of the United Nations 2001), başlıklı kitabında BM'yi eleştiriyor ve gender ideolojisini desteklemek suretiyle aileyi tahrip etmek istemekle suçluyordu (Favier 2015; Ana, Datta, Gustin & Paternotte 2024: 9-10). Ona göre gender ideolojisi kadın ve erkek arasındaki jenital farklılıkların bir önem taşımadığını öne sürerek kürtajı

ve eşcinselliği meşrulaştırıyordu (Favier 2015). Schooyans ile çalıştıktan sonra Brüksel’de Dialogue Dynamics on Human Identity and Global Governance adını taşıyan bir STK kuran popüler yazar/akademisyen Marguerite A. Peeters da anti-gender hareketlerin esin kaynaklarından bir diğeri olmuştur. *Gender Devrimi* kitabının da yazarı olan Peeters çeşitli Katolik Üniversitelerinde ders vermiş, toplumsal cinsiyetin Batı liberal düşüncesinin son aşaması olduğunu öne sürmüştür. Ona göre 18. yüzyıl Aydınlanması bu düşüncenin birinci aşamasına karşılık gelirken, 1950’lerdeki Varoluşçuluk akımı da ikinci aşamasına karşılık gelmektedir. “Gender teorisinin başlangıç noktası babalığa, analığa, evlatlığa diğeri bir deyişle kişiye düşman olan siyasal, eşit yurttaş görüşüdür” diyen Peeters’a göre yurttaş eşitliği a-seksüeldir (akt. Favier 2015).

Yukarıda zikredilen görüşler, Batı modernitesinin Batı içinden bir eleştirisi olarak görüldüğünden Müslümanlar tarafından olumlanma riski taşımaktadır. Oysa bunlar, özleri itibariyle İslami olmayıp Batı muhafazakârlığının tezahürleridir. Temel referansları da özünde kadın-karşıtı olan ve cinsiyet eşitsizliklerini kutsayan kilise yaklaşımlarına dayanmaktadır. Nitekim “Semavi Dinlerde Aile” başlıklı makalesinde Eşmeli de Müslümanlıktan farklı olarak

Hristiyan inancında kadın ile erkeğin yaradılıştaki eşit olmadığını belirtiyor. Eşmeli’ye göre “[ilk] günaha sevkedenin kadın olduğu kabulü Hristiyanlıkta kadına karşı negatif bir tutumun oluşmasında etkili olmuştur... Hristiyanlıkta ailede erkeğe mutlak bir yetki tanınmıştır” (2017: 67-68). İnanç sisteminde yer alan bu ve benzeri bakış açıları da etkisiyle anti-gender hareketler Katolik Kilisesi hatta Vatikan merkezli olarak doğmuş ve gelişmişlerdir; daha sonra da ağırlıklı olarak Katolik Avrupa ülkelerinde ve Latin Amerika’da yaygınlaşmışlardır. Ancak anti-gender hareketlerin kökü Hristiyan ilahiyatına dayanmasına rağmen, onlar, Katolik zeminlerin ötesine geçerek Müslüman ülkelere de taşınmışlardır. Hatta bugün Türkiye’deki anti-gender hareketlerle ilgili yeni bir literatür de oluşmaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanında yapılan çalışmaların uzun bir akademik geçmişi olmasına karşın, meselenin kamuoyunun dikkatini çekmesi devletin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesi sürecinde olmuştur. Bu süreçte sözleşmenin bir cinsiyetsizleştirme çabasının ürünü olduğunu iddia edenler ile cinsiyetlerin eşitliğini sağlamak ve kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak amacına yönelik olduğunu öne sürenler arasında yaşanan tartışmalar, konunun Türkiye’de de halkın ve

medyanın gündemine girmesine yol açmıştır. Özkazanç (2020: 48) Türkiye’deki anti-gender hareketleri ultra milliyetçi ve İslamcı bir popülizmin neoliberal küreselcilğe meydan okuması bağlamında değerlendirmektedir. Türkiye’de Avrupa’dakine benzer anti-gender hareketler ya da anti-gender hareketler olarak adlandırılabilir oluşumlar gözlenmediğini belirterek meseleyi daha ziyade hükümetin toplumsal cinsiyet politikaları ekseninde ele almaktadır. Özkazanç’a göre, cinsiyet eşitliğine yönelik devlet kurumlarının aile destek hizmetlerine hasredilmesi, devlet bürokrasisinde kadın ve cinsiyet eşitliği terimlerinin marjinalleştirilmesi bu bağlamda zikredilebilecek örneklerdir. Özkazanç’ın makalesinin yazıldığı 2020 yılından bu yana gender meselesini sorunsallaştıran hareketlenmeler Türkiye’de de gözlenmeye başlamıştır. Ancak bu oluşumlar hakkında daha fazla sosyolojik araştırmaya ihtiyaç vardır.

III.

Sonuç olarak anti-gender hareketler toplumsal cinsiyet (gender) kavramının içini boşaltmış ve özgün bağlamını Mayer ve Sauer’in de çok yerinde vurguladığı gibi “LGBT’ler için eşitlik, kadınların özgürleşmesi, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması ve akademik toplumsal cinsiyet çalışmalarını

birbirine bağlayan söylemsel bir düğüm inşa ederek” farklı bir istikamete doğru kaydırmışlardır. Bu suretle biyolojik cinsiyeti veri kabul eden ve içinde yaşadıkları toplumların kadınları ekonomik açıdan nasıl yoksullaştırdığını, politik açıdan nasıl güçsüzleştirdiğini ve kültürel olarak nasıl susturduğunu tespit ve ifşa etme amacı taşıyan çalışmaları şeytanlaştırarak etkisizleştirme çabasına girmişlerdir. Oysa “kadın ve erkeğin tamamlayıcılığı”ndan idealde ulaşılmaya çalışılan bir hedef olarak bahsedilebilse bile, toplumsal gerçeklikte karşımıza çıkan bir tamamlayıcılıktan ziyade eşitsizliktir. Kadınların sadece kadın oldukları için eğitimden, geçinebilecekleri bir iş bulma ve eşit işe eşit ücret alma imkanından, temsil edilme ve temsil etme hakkından ve fikirleriyle kamuoyu oluşturma imkanından mahrum bırakılmasına yol açan sorunlar ve kadına yönelik şiddet bütün çıplaklığıyla önümüz-

de dururken, toplumsal cinsiyet çalışmalarına karşı gösterilen bu tepkiler, dini olmaktan ziyade muhafazakar tepkiler olarak görünmektedir. Bu muhafazakarlıkta Batı-tipi Katolik-kökenli muhafazakarlığın derin etkileri olduğunu yukarıda zikredilen tartışmalarla göstermeye çalıştık.

Müslüman ülkeler hariç tutulursa anti-gender hareketlerin daha ziyade Katoliklikle yakın bir ilişki içinde olduklarını daha önce söylemiştik. Buna rağmen 2010’lardan bu yana Katolik kilisesinin bazı kollarında dahi toplumsal cinsiyet çalışmaları alanının hangi veçhelerinin Katolik ilahiyatla bütünleştirilebileceğine dair tartışmalar yapılmaya başlamıştır. Favier’nin (2016) aktardığına göre, Cizvitlerin çıkardığı bir beşeri ve sosyal bilimler dergisi olan *Études*’de bu konuya ayrılmış makale ve yazılar bulmak mümkündür. Bu mecralarda yapılan tartışmalar arasında

Aileyi -kadını zayıflatarak değil- aileyi oluşturan tüm unsurları (kadın-erkek-çocuk) güçlendirerek sağlamlaştırmak gerektiğine inanan bir dinin temsilcileri olarak Müslümanların, toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla da kendi perspektiflerine uygun bir açıdan muhatap olması gerekir. Bu muhatap olma biçimi ister eleştirel olsun, isterse onu ilahiyatın ve sosyal bilimlerin yararlı bir kavramı şeklinde kullanmaya çalışan bir yaklaşımın ürünü olsun, her halükarda İslami anlamda özgün olmalıdır.

gender çalışmalarının özellikle biyolojik cinsiyeti reddeden verisyonlarının eleştirel bir analize tabi tutulması yer almaktadır ki, bu yaklaşım bile toptan reddiyeci olmayıp meselenin analitik bir perspektiften hareketle ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Diğer yanıyla bu tartışmalar toplumsal cinsiyet perspektifinin teoloji ve ahlak alanına dâhil edilerek kadınların toplumsal alanda deneyimlediği eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, yoksulluğu, güçsüzlüğü ve susturulmuşluğu anlamamıza ve dini perspektiften çözümlememize katkı sağlayabileceğini ima etmektedir.

Aileyi -kadını zayıflatarak değil- aileyi oluşturan tüm unsurları (kadın-erkek-çocuk) güçlendirerek sağlamlaştırmak gerektiğine inanan bir dinin temsilcileri olarak Müslümanların, toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla da kendi perspektiflerine uygun bir açıdan muhatap olması gerekir. Bu muhatap olma biçimi ister eleştirel olsun, isterse onu ilahiyatın ve sosyal bilimlerin yararlı bir kavramı şeklinde kullanmaya çalışan bir yaklaşımın ürünü olsun, her halükarda İslami anlamda özgün olmalıdır. Batı muhafazakarlığının bir kopyası ya da tekrarı olmamalıdır. Ahlaki panik yaratma amacı güden komplocu yaklaşımlarla arasına mesafe koymalıdır. Özellikle de Nahl Suresi 57-59. ayetlerde Kuran'ı-Kerim'in de

toplumsal cinsiyet sorunsalına işaret ettiği düşünüldüğünde, konunun komplocu yaklaşımlarla üstü kapatılamayacak kadar önemli olduğu görülecektir: "Ve Allah'a kızlar isnat ederler, - Münezzehtir O! - bununla birlikte arzu ettiklerini de kendilerine! Çünkü onlardan birine bir kız duyurulduğunda, içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü haber yüzünden halktan gizlenmeye çalışır; -bu utanca karşın onu yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? - Ne kötü karar veriyorlar, değil mi?". Bu ayet yukarıdaki alıntılarda zikrettiğimiz kadına ilişkin kalıp-yargı ve önyargıların neler olabileceğine dair yalnız tek bir örnektir. Kadınların yaşama hakkının, yalnızca kadın oldukları için ellerinden alındığını gösterir. Bu yönüyle de toplumsal bir inşadır biyolojik temellere dayanmaz. Demek ki, biyolojik cinsiyetin üstüne çıkan, ötesine geçen bir toplumsal cinsiyet inşası söz konusudur. Bu da bize toplumsal cinsiyet kavramının anti-gender hareketler ve onların yarattığı ahlaki panik ortamı içinde gözden çıkarılamayacak kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Amman, Tayfun (2012) "Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet," *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 1*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, ss. 13-57.

Ana, Alexandra, Neil Datta, Archibald Gustin & David Paternotte (2024) *Report on Anti-Gender Campaigns in Belgium*, Université Libre de Bruxelles,

Careaga-Pérez, Gloria (2016) "Moral Panic and Gender Ideology in Latin America," *Religion & Gender*, Vol: 6, No: 2, p. 251-255.

Erkilet, Alev (2012) "Toplumsal Cinsiyet ya da Tanrıların Elçileri Olarak Erkekler Sorunu," *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 1*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, ss. 309-316.

Eşmeli, İsmet (2017) "Semavi Dinlerde Aile," *Aile ve Modernite*, Salih Aybey, Murat Akın & Tahyr Ashyrov (der.), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, ss. 61-77.

Favier, Anthony (2015) "Catholics and Gender: A Historical Approach", translated by Kate McNaughton, *Books and Ideas*, 16 March 2015, <https://book-sandideas.net/Catholics-and-gender>.

John Paul II (2006) *The Redemption of the Body and Sacramentality of Marriage (Theology of the Body)* Libreria Editrice Vaticana. The electronic format is prepared as a courtesy by The Catholic Primer. https://stmarys-waco.org/documents/2016/9/theology_of_the_body.pdf.

Marshall, Gordon (1999) "Cinsiyet (Toplumsal) Maddesi," *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 98-100.

Mayer, Stefanie & Birgit Sauer (2016) "Conservatism Gone Populist: The Discourse on Gender Ideology in Austria", Presentation made for the *European Consortium for Political Research*

General Conference, <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/30442>.

Özbudun, Sibel & Gülfem Uysal (2015) *Antropoloji (50 Soruda)*, 3.b., İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Özkazanç, Alev (2020) "Anti-Gender Movements in Europe and the Case of Turkey," *Baltic Worlds 2020*, Vol: XIII, No:1, Special Issue: Women and "the People", pp. 45-55.